

TEVFİK BİYIKLIOĞLU'NUN
“TRAKYA'DA MİLLÎ MÜCADELE”
ADLI ESERİ HAKKINDA

Prof. ENVER ZİYA KARAL

Sayın Tevfik Biyıklioğlu'nun yazdığı, “Trakya'da Milli Mücadele” adlı eserin birinci cildi Türk Tarih Kurumu tarafından bastırılıp yayınlanmıştır. Bu eserin, kapak kâğıdının arkasında mevcut bir nottan da anlaşıldığı üzere, vesikalari, haritalari ve fotoğraflari ikinci bir cilt halinde yayınlanacaktır.

Biyıklioğlu, Millî Mücadele başında, Ankara'da Genelkurmayda vazife görmüş, İstiklâl savaşı müddetince, Batı cephesi harekât şubesi müdürlüğünde bulunmuş, Mudanya ve Lozan konferanslarına askerî müşavir olarak iştirak etmiş ve daha sonra, Harp Akademisinde Türk Harp Tarihi öğretmenliği yapmıştır. Bütün bu vazife ve memuriyetleri sırasında, konu ile yakından alakalanmak fırsat ve imkânını bulmuş olduğu için meydana getirdiği eseri, vukuf ve selâhiyet mahsulü olarak kabul etmek gerektir.

Eser, 566 sahifedir. Kısaltma, Bibliyografya ve Önsözden sonra, şu ana bölümleri içine almaktadır: Birinci bölüm; Mondros mütarekesine kadar Trakya meselesi; ikinci bölüm; Mondros mütarekesinden İstanbul'un resmen işgaline kadar Trakya işleri; üçüncü bölüm: Atatürk'ün Anadolu'ya geçmesinden İstanbul'un işgaline kadar Trakya işleri; dördüncü bölüm; İstanbul'un işgalinden Doğu Trakya'ya Yunan taarruzuna kadar Trakya işleri; beşinci bölüm: Birinci Kolordu ve Trakya'nın Yunan taarruzuna hazırlanması; altıncı bölüm Trakya Paşaeli Cemiyetinin Trakya dışında tekrar faaliyete geçmesi; Yedinci bölüm; Sevr andlaşmasından Lozan andlaşmasına kadar Trakya meselesi; Sekizinci bölüm: Lozan konferansında Trakya meselesi.

Bibliyografya olarak; arşiv malzemesi ile vesika mecmualari ve çeşitli kaynak ve araştırmalar başlığı altında; umumi mahiyette eserler gösterilmiştir. Bundan başka, Trakya-Paşaeli Cemiyeti ile Batı-Trakya komitesi çalışmalarına karışan şahısların, çoğu henüz neşredilmemiş bulunan, hâtıralari işaret edilmiştir.

Önsöz'de, "Trakya'da Millî Mücadele'nin önemine, Trakya probleminin ne şekilde meydana geldiğine; Trakya için kurulan ilk millî teşekküllere, bu teşekküllerin ve Birinci Kolordunun faaliyetlerine ve bunların Anadolu'daki millî idare ile münasebetlerine temas edilmiş ve kitabın hazırlanması için takip edilmiş olan maksat ve usul ifade edilmiştir.

Birinci bölüm, Trakya'nın, Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde 1828 den Birinci Cihan harbinin sonuna kadar siyasî tarihinden ibarettir. 126 sahife tutan bu tarih seyri içinde, Rusya'nın, Osmanlı İmparatorluğuna karşı açtığı harpler neticesinde Balkanlardaki ilerleyişi ve Trakya'da geçici istilâları, 1878 den sonra bilhassa Bulgaristan ile Yunanistan'ın Trakya'ya müteveccih ihtirasları, Avrupa büyük devletlerinin, aynı konu ile alâkalanmaları, Balkan harbinde Trakya'nın istilâsı, Birinci Cihan harbi sırasında siyasî pazarlıklara konu teşkil ettiği belirtilmiş ve bütün bu olaylar dolayısıyla, bu vatan köşesinin Türkler için büyük önem kazandığı izah edilmiştir.

İkinci bölüm: Mondros mütarekesinin imzalanması tarihinden, yani 30 Ekim 1918 den, İstanbul'un İtilâf devletleri tarafından işgali tarihi olan 18 Mart 1920 tarihine kadar Trakya işlerine tahsis edilmiştir. Bu işler cümlesinden olarak da Trakya-Paşaeli Müdafaa-Hey'eti Osmaniyesi ve Batı-Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşu, Trakya üzerinde Yunan tehlikesinin başgöstermesi, söz konusu cemiyetlerin bu tehlike karşısında aldığı tedbirler ve yaptığı işler anlatılmıştır.

Bu bölümde verilen bilgidен öğrenildiğine göre, Trakya türklerine, Trakya için millî teşkilât kurmak ve mücadele etmek fikri Enver Paşa ile, Talât Paşa tarafından, daha Birinci cihân harbi sona ermeden telkin edilmiştir. Enver Paşa'ya bağlı olarak çalışmış olan Teşkilât-ı Mahsusa, Batı-Trakya Türklerine, Talât Paşa da, Doğu-Trakya türklerine bu fikri telkin etmişlerdir. Fikrin gerçekleştirilmesi için çalışmalara, mütarekenin imzalanmasını takip eden hafta içinde başlanmış ve 7-30 Kasım tarihleri arasında merkez E-dirne olmak üzere, Trakya-Paşaeli Müdafaa-Hey'eti Osmaniyesi kurulmuş, aynı tarihler arasında İstanbul'da Batı-Trakya komitesi teşekkül etmiştir. Bu suretle ve farklı isimlerle iki cemiyetin kurulmuş bulunmasına mütarekenin imzalandığı tarihte, Doğu-Trakya'nın Türk hâkimiyetinde, Batı-Trakya'nın da yabancı hâkimiyette bulun-

ması sebep olmuştur. Her iki cemiyetin kurulmasının başlıca ve müşterek âmili; Doğu ve Batı-Trakya'da büyük bir Türk ekseriyetinin bulunması ve Wilson prensiplerinin 12 inci maddesinde Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde ekseriyetini türklerin teşkil etmekte bulunduğu topraklar üzerinde millî ve müstakil bir Türk devletinin kurulacağı hususunda yapılmış olan deklarasyondur.

Trakya-Paşaeli Cemiyetinin, programında belirtilmiş olan, kuruluş maksadı iki amaca yönelmiştir. Birinci amaç, Trakya'nın Türk hâkimiyetinde kalmağa devam etmesini temin etmektir. İkinci amaç da Trakya birliğini sağlamaktır. Burada kastedilen birlik, Batı-Trakya'nın yabancı boyunduruğundan kurtarılarak Doğu-Trakya ile birleşmesidir. Batı-Trakya komitesinin amacına gelince, adını taşıdığı bölgenin yabancı hâkimiyetinden kurtulmasını temin için çalışmalarında bulunmaktadır.

Bu iki teşekkülün maksat ve gayede birleşmeleri neticesi olarak, aralarında işbirliği yapmak zarureti hasıl olmuş ve bu sebeple iki tarafın temsilcilerinden, İstanbul'da kurulan bir heyet çalışmalarına başlamıştır

Gerek Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin, gerekse Trakya komitesinin başlangıçta, programlarında, silâhlı bir mücadele fikri yoktur. Wilson prensiplerine istinad ederek yayın, irşad, telkin ve bu gibi vasıtalarla, memleket içinde ve dışında, resmî makamlara ve umumî efkâra Trakya'nın, Türk karakteri hakkında bir kanaat vermek ve hakkını müdafaaya çalışmak usul olarak kabul edilmiştir.

Söz konusu cemiyetler bu alanda çalışırken, Ocak 1919 da, Doğu-Trakya demiryollarının Yunan birlikleri tarafından işgal edilmesi, başa gelmekte olan felâketin ilk işareti olmuştur. Bunun üzerine Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin yetkili kılınan üyeleri hükümet ile görüşmek üzere İstanbul'a koşmuşlardır

Sadrâzam Tevfik Paşa, İtilâf devletlerince Trakya için hazırlanmakta olan tasarılarından haberdar bulunmadığını ifade ettikten sonra Trakyalılara Osmanlı devletine zarar vermeden çalışmalarını aksi halde hareketlerinin isyan sayılacağını söylemiştir. Ahmet Rıza bey, Trakya'nın Türkiye'ye kalmıyacağı anlaşıldığı takdirde, Trakya'nın istiklâl ilân etmesini tavsiye etmiş, eski sadrazamlardan Ah-

met İzzet Paşa da aynı fikri savunmuştur. Mütareke komisyonu reisi Galip Kemalî Bey ise silâha sarılmaktan başka çare bulunmadığını bildirmiştir. Bütün bu tavsiyelerin ortaya koyduğu hakikat şu idi: Osmanlı devleti Trakya'yı kendisi için kaybolmuş sayıyor ve Trakya türklerini kendi mukadderatlarıyla baş başa bırakıyordu. Bu şartlar dahilinde Trakya Millî Mücadele teşkilâtı, Doğu-Trakya'nın da başka bir devlete verilmesi halinde Doğu ve Batı-Trakya'nın müstakil bir halde yaşaması çarelerini araştırmağa başladı. Bu sırada Atatürk henüz Anadolu'ya geçmemiş idi.

Üçüncü bölümde Atatürk'ün Anadolu'ya geçişinden İstanbul'un işgaline kadar Trakya işleri anlatılmıştır. Atatürk'ün İstanbul'dan Samsun'a hareketi, İzmir'in Yunan kuvvetleri tarafından işgali olayına rastlar. Bu olay, Türkiye'nin parçalanma tehlikesine maruz bulunduğunu fiilen göstermektedir. Evvelce Anadolu'nun tehlikeye maruz bulunan bölgelerini savunmak için kurulmuş bulunan ve müstakil çalışan "Müdafaa-i Hukuk" cemiyetlerinin barışçı vasıtaları terk ederek silâh ile vatan topraklarını müdafaa etmesi gerekiyordu. Bunun için de memleketin bütününe şâmil bir teşkilât ve bir program lâzımdı. Atatürk; Erzurum ve Sivas kongrelerinde, sonraları "Misak-ı Millî" adını taşıyacak programın ana maddelerini tesbit ettiği gibi Sivas kongresi sırasında, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni teşkil ediyor.. O, bütün bu faaliyetleri sırasında Trakya'daki Birinci Kolordu kumandanı Cafer Tayyar Paşa ile ve Trakya-Paşaeli Müdafaa Hey'eti Osmaniyesi ile temas halindedir ve Trakya millî teşkilâtına yeni bir şekil ve istikamet vermek için çalışmaktadır. Atatürk'ün Trakya hakkındaki görüşü şudur: Rumeli (Doğu-Trakya) itiraz ve münakaşa götürmez bir surette Türk vatanının bir parçasıdır. Bu cihet Erzurum ve Sivas kongrelerinde millî hudut hakkında verilmiş olan kararda mündemictir ve bütün dünyaya da ilân edilmiştir.

Batı-Trakya ise, bir barış andlaşmasıyla, vaktiyle bırakılmış bir vatan parçasıdır. Bu sebeple, Rumeli'deki çalışmalar, Doğu-Trakya'nın müdafaasına matuf olmalıdır. Batı-Trakyalı türkler de, bu bölgenin şimdilik muhtariyet veya istiklâlleri için mesai sarf etmelidirler. Batı-Trakya'ya resmen ve alenen hiçbir yardımda bulunulamaz. Binnetice, Doğu ve Batı-Trakya'nın birliği için ısrar etmek, faydasızdır, ve hattâ Doğu-Trakya müdafaasını bile güçleştirecek mahiyettedir.

Atatürk'ün bu görüşü, Erzurum ve Sivas kongrelerinde hazırlanan beyannâmelerin millî hudutlarla ilgili bölümlerinde tesbit edilmişti. Trakya-Paşaeli Müdafaa Hey'eti Osmaniyesi Sivas kongresi kararlarını kabul ettiği için teşkilât ve faaliyetini bu kararlara uygun olarak ayarlaması gerekiyordu. Halbuki Cemiyet, adını "Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" haline getirmekle iktifa etti. Bu suretle de iki hüviyet taşımak istediğini göstermiş oluyordu. "Trakya-Paşaeli Cemiyeti" hüviyeti ile Doğu-Trakya için olduğu gibi Batı-Trakya için de çalışmak niyetinde olduğunu, "Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" hüviyeti ile de, yalnız Doğu-Trakya için faaliyet sarfetmek maksadını takip ettiğini ifade ediyor ve bundan ötürü de iki mühür kullanıyordu. Anlaşıyor ki, söz konusu cemiyetin mensupları Atatürk'ün, realist ve çok açık olan görüşünü tatmin edici bulmamışlardı. Cemiyet mensuplarının, Trakya birliği fikrine saplanmasına üç âmil müessir olmuştur. Birincisi, Batı-Trakya hakkında sahip buldukları idealizmdir. İkincisinde, İstanbul'daki işgal kuvveyelerine mensup bazı salâhiyetsiz şahısların ümit verici fakat gerçekte aldatıcı vaidleridir. Üçüncüsü de, İstanbul hükümetinin sulh konferansında Batı-Trakya'nın, Türkiye'ye verilmesi yolunda talepte bulunmuş olmasıdır. Filhakika sadrâzam damat Ferit Paşa, 6 Haziran 1919 da Paris'te Türkiye'nin sulh hakkındaki görüşünü belirtirken: Balkan harbi neticesinde, Bulgaristan ve Yunanistan'a intikal etmiş bulunan Garbî-Trakya'nın Osmanlı devletine bırakılmasını talep etmiş ve bu yüzden de ağır hakaretlere maruz kalmıştır. İstanbul'da 12 Ocak 1920 de toplanan Mebuslar Meclisi, bu ciheti de dikkate alarak Misak'ı Milliye meydana getirmiş ve Batı-Trakya mukadderatının bir plebisit ile kararlaştırılmasını prensip olarak kabul etmiştir. İstanbul'un İtilâf devletleri tarafından işgal edilmesi ve mebusan meclisinin dağılması üzerine Trakya problemi yeni bir safhaya girmiştir. Bu safha ile alâkalı işler kitabın dördüncü bölümünde anlatılmıştır.

İstanbul'un resmen işgal edilmesi üzerine, Atatürk'ün Anadolu'da almış olduğu tedbirler malûmdur. Bu olayın Trakya'daki tepkileri de şöyle olmuştur. Birinci Kolordu komutanı Cafer Tayyar Paşa, Doğu-Trakya'yı bir yabancı saldırısına ve muhtemel iç kargaşalıklara karşı korumak için derhal Trakya'nın İstanbul ile her türlü münasebetlerini kesmiş, örfî idare ve seferberlik ilân etmiştir. Trakya-Paşaeli Cemiyeti de bir beyannâme ile paşanın bu tedbirle-

rini desteklemiştir. Buna rağmen, Tekirdağ mutasarrıfı irade-i seniyyenin mevcut bulunmayışını, Çatalca mutasarrıfı da rumların ayaklanma ihtimalini, Dördüncü Tümen komutanı ise halkın isteksiz oluşunu öne sürerek, seferberlik emrini yerine getirmek istememişlerdir. Hattâ, Edirne valisi bile, ancak baskı ile ve geç olarak bu hususta harekete geçmiştir. Bu durum karşısında, Cafer Tayyar Paşa, verdiği emirde tadelât yapmağa mecbur kalmış, bir müddet sonra da, umumi seferberliği kısmî seferberlik haline getirmiştir. Trakya-Paşaeli Cemiyeti mensupları, bu neticeyi silâhlı mukavemet fikrinin, halka henüz mal edilmemiş bulunmasına yorumlayarak bu hususun temini için Lüleburgaz kongresini toplamışlardır. (31 Mart 1920.) İki gün çalıştıktan sonra kongre şu kararlara varmıştır: “Kimin tarafından olursa olsun yabancı işgaline ve iç ihtilâllere karşı Doğu-Trakya kendisini silâhla müdafaa edecektir. Müdafaa ve mukavemet ile alâkalı tedbirlerin alınması, Trakya Müdafaa-i Hukuk-u Milliye merkez heyetine devredilmiştir. Birinci Kolordu kumandanı bu heyete dahildir. Söz konusu, heyet Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nde müstakil olarak çalışacaktır. Toplantıya çağırılan, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne Trakya’dan üç mebus gönderilecektir. Doğu-Trakya’nın müdafaası için Avrupa’ya heyet gönderilecektir.

Bu kararlardan sonra; İstanbul hükümetinin fikrinin öğrenilmesi için, Cafer Tayyar Paşa’nın da içinde bulunduğu, bir heyet İstanbul’a gitmiş fakat Padişahın ve sadrâzâmın silâhlı mukavemet fikrine katiyyen taraftar bulunmadıkları öğrenilmiştir. İstanbul hükümetinin düşüncesi: her ne bahasına olursa olsun Trakya ile Anadolu’nun işbirliği yapmasına engel olmaktı. İtilâf devletlerinin de aynı düşünceye sahip bulunmaları tabî idi. Bu sebeple, gerek Babîâli, gerekse söz konusu devletler türlü vasıtalarla, Trakya’daki millî hareketi zayıflatmağı ve bunun için de Birinci Kolorduyu hükümete mutî bir alet haline getirmeği düşünmüşlerdi. Bu neticeyi elde etmek için de Cafer Tayyar paşanın komutanlıktan alınması zarurî idi. Paşa, İstanbul’daki Fransız makamlarının verdiği teminata itimat ederek, hükümetle anlaşmak ve, kendi ifadesine göre, bazı yardımlar sağlamak için 20 Nisan 1920’de İstanbul’a gitmiş ve bir gün sonra da Birinci Kolordu komutanlığından alınarak yerine irade-i seniyye ile Albay Muhiddin getirilmiştir. Bumühim olay meydana geldiği sırada San-Remo konferansında (24 Nisan) Doğu-

Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi kararlaştırılmıştır. Trakya millî teşkilâtı bunun üzerine Edirne'de büyük bir kongre toplamış (9-14 Mayıs)dir. Kongre çetin müzakerelerden sonra evvelce Lüleburgaz kongresinde verilmiş olan silâhlı mukavemet kararını teyit etmiş, Cafer Tayyar Paşa'yı millî komutan tâyin etmiş ve Trakya'nın haklarını siyaset yolu ile de müdafaa için Avrupa'ya heyet gönderilmesini tesbit etmiştir.

Büyük Edirne kongresinin, Trakya'nın Yunan taarruzuna karşı silâhla korunması hususunda vermiş olduğu kararın tatbiki kitabın beşinci bölümünde taarruza hazırlık ve "Doğu-Trakya'da Yunan taarruzu ve Trakya'da Yunan işgali" başlıkları altında incelenmiştir.

Bu bölümde verilen bilgidен öğrenildiğine göre Doğu Trakya müdafaa organları Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Birinci Kolordu komutanlığı ve Millî Komutanlıktan ibarettir. Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kolordunun emrine savaş için para, yiyecek, silâh, sözün kısası, her türlü vasıtaları temin etmekle mükellefti ve en yüksek bir icra organı durumundadır. Birinci kolordu da memleketi düşmana karşı koruyacaktı. Millî komutan Cafer Tayyar Paşa'ya gelince; vazifesi, salâhiyet ve mesuliyeti belirtilmemiş olduğu için, savaş esnasında ne yapacağı ne edeceği belli değildir. Yine verilen izahattan anlaşıldığına göre, söz konusu cemiyet, vazifesini yaptığı halde Birinci Kolordu komutanı vazifesinin ehli olduğunu gösterememiştir. İstanbul'u korumak maksadiyle ve siyasî düşüncelerle vaktinde seferberlik ilân etmemiş, subay ve erler arasında gerekli disiplini sağlayamamış ve Yunan kuvvetlerine karşı esaslı bir savunma plânı meydana getirmemiştir. Millî komutan Cafer Tayyar Paşa da savunma işlerinde müessir olamamıştır. Bu durumun tabîî bir neticesi olarak, Yunan taarruzunun arifesinde halkı ve kolordunun mâneviyatı berbad bir halde bulunmuştur. Mülkî amirlerden bazılarının bozgunculuğu, eşrafın içinde çekingen durum muhafaza edenlerin bulunuşu, subaylardan bir kısmının kötümserliği, ciddî bir müdafaaya taraftar bulunan köylüye bile tesir etmiş ve Yunanlılara karşı mukavemet ve savaş için gerekli bulunan ruhî tansiyonu çok düşürmüştür.

Bu şartlar dahilinde, Trakya'nın Yunan taarruzuna karşı mukavemet ve mücadelesi başlamıştır. "20 Temmuz sabahı Yunanlılar donanma yardımı ile Tekirdağ'ın doğusunda ve Ereğli'nin batı-

kuzeyinde çıkarma yaptılar. Bu çıkarmaya karşı gösterilen mukavemet hafif ve tesirsiz kaldı. Tekirdağın'daki alay da hiç mukavemet göstermeden kuzeye çekildi. Diğer taraftan Çorlu alayı da kısa bir ateş muharebesinden sonra dağıldı. Çorlu, Saray ve Vize ahalisinden olanlar köylerine çekildiler. 21 Temmuzda Karıştıran'da mukavemet ve müdafaa hazırlıkları yapıldı. Fakat aynı gün Saray'da çıkan isyan neticesinde suvari takımının hayvan ve silâhlarının alındığı ve müdafaa taraftarlarının hapsedildiği öğrenildi.

22 Temmuzda, Saray isyanını bastırmak için yapılan teşebbüs muvaffak olamadı.

23 Temmuzda askerî birliklerinin inhilâli devam etti. Bir çok kollar göçmen kabileleri haline gelmiş muharebe kabiliyetini kaybetmişti.

24 Temmuzda bu şartlar dahilinde muharebe verilemeyeceği kanaati kökleşti ve Bulgaristan'a iltica etmeğe karar verildi

25 Temmuz'da kıtaların hangi istikametten Bulgaristan'a girecekleri herkese bildirildi.

“Muharebenin devam ettiği günler esnasında Kolordu karar-gâhı bir defa olsun tümenleriyle temas etmemiş ve muharebeye hâkim olamamıştı...

“Yunanlılara karşı tek ciddî mukavemet Batı-Trakya'dan Me-riç'i geçerek taarruz eden Yunan kuvvetlerine karşı Edirne-Karaağaç istasyonu civarında yapılmıştır.

Millî kumandan Cafer Tayyar Paşa'ya gelince: keşif için “Baba-eski'ye doğru giderken düşman suvarilerine rast gelmiş, düşman takip edince atı yere kapanmış, kendinden geçmiş bir halde bir müddet yerde kalmıştır. Köylünün biri bulup kendisini Yunanlılara teslim etmiştir. Bu suretle de, Trakya'da Yunan kuvvetlerine karşı Kolor-dunun yaptığı savaş sona ermiştir.

Atuncu bölümden öğrenildiğine göre, Trakya savaşının acıklı neticesi Trakya türklerinde mücadele ruhunu öldürmemiştir. Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin üyelerinden bir kaçını Edirne'de kalmakla beraber, bir kısmı Bulgaristan'a kaçmış diğer bir kısmı da İstanbul'a gelip yerleşmiştir. Bundan böyle Cemiyetin çalışmaları mektuplaşmak suretiyle devam etmiştir. Mektupların ortaya koyduğu hakikat şudur ki, cemiyet üyelerinin ekseriyeti Doğu - Trakya'nın kurtuluşunu Anadolu dâvasının muvaffakiyetine bağlamak zaruretini duymuşlardır. Bulgaristan'da bulunan bir kaç üye de Bulgarlarla

birlikte hareket ederek Trakya'da müstakil bir hükümet kurulabileceği hülyasına saplanmaktan kendilerini kurtaramamışlardır. Ekseriyetin temsilcileri Ankara'ya gelip Atatürk'le temas etmişlerdir. Kendilerine bir defa daha Trakya dâvasının mahiyeti anlatılmış, Doğu ve Batı-Trakya'da yapacakları vazifeler belirtilmiş, dış meseleler hakkında yabancılarla konuşmalarda ve temaslarda bulunmamaları hususunda emir verilmiş ve her hususta alacakları talimat için Erkân-ı Harbiye-i umumiye reisliği merci olarak gösterilmiştir. Bu suretle Trakya - Paşaeli Cemiyeti'nin, Lüleburgaz kongresinde verilmiş ve Edirne büyük kongresinde de tekit edilmiş olan Anadolu'dan müstakil olarak çalışmak safhası sona ermiş ve cemiyetin çalışmaları bundan böyle Ankara'dan idare edilmeğe başlanmıştır.

Atatürk, söz konusu cemiyette fikir vahdeti sağlamak ve çalışmalarını düzenleyip plânlaştırmak için, Bolu mebusu Cevat Abbas'ı vazife ile Bulgaristan'a göndermiştir. Cevat Abbas'ın, gizli gizli çalışmalarla yerine getireceği vazife Bulgaristan'da çeteler kurup Doğu ve Batı-Trakya'ya göndermek ve Bulgar ihtilâlcileri ile de anlaşarak, Makedonya'da da çete faaliyeti temin etmektir. Bu suretle Yunanistan'ın Anadolu'da kullanabileceği önemli bir kuvvet sözü geçen bölgelerde tesbit edilmiş olacaktır. Çete faaliyetinin Doğu ve Batı-Trakya'da türklerin moralini de yükseltebileceği hesaba katılmıştı. Cevat Abbas'ın bu hususları temin için sarfettiği faaliyet Bulgar hükümetinde kuşku uyandırdığından, kendisinden Bulgaristan'ı terk etmesi talep edilmiştir. Cevat Abbas'ın Bulgaristan'ı terk etmesinden sonra; Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin İstanbul'daki üyeleri Anadolu için çalışan gizli cemiyetlerde vazife almışlar, Bulgaristandakiler de bilhassa Doğu Trakya için akıncı müfrezeleri teşkil etmek suretiyle faaliyet sarfetmişlerdir. Batı-Trakya'ya gelince, bu bölgede de, Ankara'dan verilen talimata göre çete faaliyetleri tanzim olunmuştur. Doğu ve Batı-Trakya'da bu faaliyetler bilhassa Anadolu'dan yapılan büyük taarruz sırasında ve onu müteakip, çok tesirli olmuştur. Bu suretle, Trakya-Paşaeli Cemiyeti üyeleri, vazifelerini, en müşkül şartlar dahilinde, millî mücadelenin başından sonuna kadar, yapmağa gayret etmişlerdir.

Kitabın yedinci bölümü Sevr andlaşmasından Lozan andlaşmasına kadar devam eden devir içinde Trakya meselesine tahsis edilmiştir. Bu başlık ile Trakya hakkında cereyan etmiş olan politik ve diplomatik faaliyetler ifade edilmiştir. Bu faaliyetlerin, Türkiye

Büyük Millet Meclisi ile İtilâf devletleri arasında yapılmış olduğunu işaret etmede fayda vardır.

Bilindiği gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Sevr muahedelerini tanımayacağına dair yemin etmişti. İtilâf devletleri ise, bu muahedeyi tatbik sahasına koymağı menfaatleri ve prestijleri yönünden lüzumlu görüyorlardı. Anadolu'da Türk müdafaası sertleşip Yunan ordusuna karşı zaferler kazanılmağa başlanınca, İtilaf devletleri Sevr muahedesinin tadili ile Türk-Yunan itilâflarına son vermeği düşünmüşler ve bu maksatla birtakım siyasî ve diplomatik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bütün bu faaliyetlerde zarurî olarak Trakya meselesi de söz konusu olmuştur.

Bu teşebbüsün ilki olarak, Birinci İnönü zaferinden sonra, yapılan Londra konferansında (21 Mart 1921) İtilaf devletleri Doğu-Trakya ve İzmir'in mukadderatını milletlerarası bir komisyonun bu bölgelerde yapacağı tahkikatın neticesine bağlamağı teklif etmişlerdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, Yunanlıların Anadolu'yu ve Trakya'yı tahliye etmelerinden sonra böyle bir tahkikatın yapılmasını kabul etmiş, Yunanlılar ise vaki teklifi esasından red etmişlerdir. İtilaf devletlerinin konferans sona ermeden tesbit ettikleri barış şartlarından Trakya'nın Yunanistan'a bırakılmakta olduğu görülmüştür. İkinci İnönü zaferinden sonra, İtilâf devletleri İstanbul ile civarında işgal etmekte buldukları bölgenin tarafsızlığını ilân etmişlerdir. İtilâf devletleri arasında, Haziran 1921 de Londra'da Türk-Yunan anlaşmasına zemin araştırmak maksadiyle yapılan görüşmelerde İzmir'in Yunanlılar tarafından boşaltılmasına, Trakya'nın ise Yunanlılarda bırakılmasına karar vermiştir. Yunanistan bu kararı kabul etmemiş ve Anakara istikametinde büyük bir taarruza kalkışmıştır. Sakarya'da bu taarruzun akamete uğratılması üzerine dünya umumi efkârında Türk dâvası lehine bir cereyan hasıl olmuş ve bunun bir neticesi olarak Fransa ile Ankara itilâfnâmesi ve Rusya ile Moskova muahedesi imzalanmıştır. İtilaf devletleri, Türkiye hakkındaki siyasetlerinde, başgösteren anlaşmazlık sebebiyle, Türk-Yunan ihtilâfına son vermek için yeni bir teşebbüste bulunmağı kararlaştırmışlar ve 21 Mart 1922 de Paris'te bir konferans akdetmişlerdir. Bu konferansta İzmir'in Türkler'e iadesi Trakya'nın da Yunanlılar ile Türkler arasında taksimi kararlaştırılmıştır. Yunanlılar bu teklifi müsbet karşılamışlar, Türk hükümeti ise mütarekenin başlaması ile tahliyeyi de şart koşturmuştu. Bu teklife uyulmadığı için, barış teşebbüsü neticesiz kalmıştır.

Atatürk, millî dâvanın yalnız siyasî ve diplomatik faaliyetlerle kazanılamıyacağına inanmış bulunmakla beraber, Türkiye'yi barış için yapılan teşebbüslerde dünya umumi efkârı önünde bozguncu durumuna düşürmemek için bu teşebbüslere iştirak etmeği faydalı bulmuştur; gerçek barış teşebbüsleri için gerekli zemin ancak büyük taarruzdan sonra temin edilebilmiştir. Büyük taarruz neticesinde, Yunan ordusunun mahvedilmesi ile, Batı-Anadolu Yunan işgalinden kurtulmuş ve bu suretle İzmir meselesi haledilmiştir. Halledilecek mesele olarak ortada Trakya, İstanbul ve boğazlar bölgesi kalmıştı. Yunanlıların İstanbul'daki İtilaf komiserleri vasıtasıyla Ankara'ya intikal ettirdikleri mütareke teklifi üzerine Atatürk'ün İcra Vekilleri reisliğine, üzerinde ısrar edilmesini tavsiye ettiği esas şart şu olmuştur: "Mütareke tarihinden itibaren on beş gün zarfında Trakya 1914 hudutlarına kadar kayıtsız ve şartsız Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin idare memurlarına ve askerî kuvvetlerine teslim edilmelidir" Anadolu bozgunu, Yunanistan'da isyan çıkmasına sebep olmuş ve İtilaf devletleri arasında, Türkiye hakkındaki tesanüdü zayıflatmıştı. Bu durumda, İtilaf devletlerinin başlıca endişesi, şeref ve haysiyetlerinin korunması idi. Bu endişe ile, Atatürk'e temsilciler ve notalar gönderilmiş ve Trakya hakkındaki Türk isteklerinin kabulüne ve İstanbul ile boğazlar bölgesinde bâzı şartlarla, Türkiye Büyük Millet Meclisi idaresinin kurulmasına rıza gösterileceği ifade edilmiştir. Neticede bu hususların tesbiti için de Ekim 1922 de Mudanya konferansı toplanmıştır. Konferansta tesbit edilen esaslara göre; İtilâf devletleri Doğu-Trakya'yı "Edirne dahil" Yunanlılardan devralıp Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin mülkî ve askerî idaresine teslim etmeği kabul etmişlerdir. Aynı idarenin İstanbul ile Boğazlar bölgesinde kurulmasına buradaki işgal kuvvetlerinin barış andlaşmasından sonra çekilmesi şartile muvafakat göstermişlerdir. Bu esasların tatbikine Mudanya mukavelesinin yürürlüğe girmesi tarihi olan 14/15 Ekim gece yarısından sonra başlanmıştır. Türk kuvvetleri "Jandarma" ismi altında ve Refet Paşa komutasında olarak, mülkî âmir ve memurlar da Edirne valiliğine tâyin edilen Şakir (Kesebir) emrinde, harekete geçmişlerdir. Şarkî-Trakya'nın, Türkiye Büyük Millet Meclisine devr ve teslimi 31 Ekimde Çorlu kazası ile başlamış ve 25 Kasım'da Edirne'nin Türk bayrağına kavuşması ile son bulmuştur. Bir gün sonra da Çanakale Türk mülkî idaresine kavuşmuştur. Bu arada, 4 Kasımda İstanbul'daki Türkiye

Büyük Millet Meclisi hükümetinin kanunları mer'i olmağa başlamıştır. Bu suretle “dört yıllık yabancı idaresinden sonra İstanbul ve üç yıllık Yunan işgalinden sonra Doğu-Trakya” için misak-ı Millîde tesbit edilmiş olan millî hudut şartı gerçekleştirilmiştir.

Eserin, yedinci ve son bölümde “Lozan konferansında Trakya” başlığı altında sulh konferansında yapılmış olan siyasî mücadele ile bu mücadele neticesinde varılmış olan karar anlatılmıştır.

Konferansta, müzakerelerin cereyan tarzından da anlaşıldığına göre, Doğu-Trakya'nın Türklerde kalması hususunda bir ihtilâf meydana çıkmıştır. Bununla beraber, Doğu-Trakya'nın hududunun tesbiti ve bir de Batı-Trakya'da halkın reyine müracaat edilmesi konularında Türkiye ile konferansa iştirak eden devletler arasında uzun süren görüşmelere yol açan, çetin ihtilâflar zuhur etmiştir.

Türk heyeti; Trakya hududunun 23 Nisan 1913 tarihli İstanbul muahedesinin 7 inci maddesiyle tâyin edilmiş olan hudut olması gerektiğini savunmuştur. Mucib sebep olarak da, Meriç'in batısında kalan ve birinci cihan harbi savaşı başlarında Bulgaristan'a terk edilmiş olan arazi hakkındaki, Türk-Bulgar muahedesinin Osmanlı Meclisi mebusanınca tasdik edilmemiş olduğunu öne sürmüştür, bundan başka bu arazinin, nüfus bakımından Türk olduğunu, Edirne'nin iktisadî menbaları ve askerî güvenliği için Türkiye'de kalması gerektiğini de ifade etmiştir. Batı-Trakya'ya gelince; bu bölgedeki, nüfuzun ekseriyet itibarıyla Türk olduğunu; toprakların da büyük bir kısmının Türk emlâki olduğunu ileri sürmüştür.

Bu Türk tezine Yunanistan; İtilaf devletleri, Bulgaristan Sırp, Hırvatistan ve Sloven devleti, ve Romanya delegeleri muhtelif yönlerden itiraz etmişlerdir.

Türkiye'nin Meriç'in batısında bulunan ve hudut olarak istemekte olduğu arazinin, Osmanlı hükümeti tarafından Bulgaristan'a kendi iradesiyle terk edilmiş olduğu, Meclisi mebusan tarafından bu cihetin tasdik edilmemiş bulunmasının yalnız Türkiye'yi alâkadar eden dahilî bir mesele olduğu; zaten Türkiye Büyük Millet Meclisince de hiçbir zaman bu arazinin istenmemiş olduğu, hattâ Mudanya konferansından önce müttefiklerle Ankara hükümeti arasında teati edilen notalarda ve Mudanya mütarekesinin metninde de buna dair bir kayıt mevcut olmadığı bundan başka, söz konusu arazi mukadderatının Nevilly andlaşması ile hal edilmiş olduğu Lozan

konferansının bu andlaşmayı tadile salâhiyetli bulunmadığı hususları, itiraz sadedinde öne sürülmüştür. Söz konusu devletler Batı-Trakya hakkında da; bu bölgenin siyasî hudutlarının müphem bulunduğu; bölgenin bir kısmında ancak Türklerin ekseriyette oldukları, kaldı ki bu Türklerden pek çoğunun muhacir olarak oraya iskân edilmiş olduğu ve daha bu gibi sebepler göstererek bir plebisit yapılmasına taraftar olmadıklarını ifade etmişlerdir.

Türk heyeti bu itirazları karşılamak için çok çalışmış ise de, Mudanya mütarekesinde, münakaşa konusu olan meseleler hakkında bir hüküm dercedilmiş bulunmadığı için hukukî bir mesnetten mahrum kalmıştır. Bundan başka, Doğu-Trakya'ya jandarmanın adı altında geçirilmiş bulunan kuvvetlerimiz piyade kuvvetlerinden ibaret bulunduğu için, isteklerimizin kuvvetle desteklenmesi ihtimali de ortadan kalkmış bulunuyordu. Halbuki konferansta; söz konusu iki mesele hakkında, İtilâf devletleri ve Balkan hükümetleri, Türk isteklerine karşı müttehit bir cephe teşkil etmiş bulunuyorlardı. Bu durum karşısında, Türk heyeti isteklerinden vaz geçmek zorunda kalmıştır. Bununla beraber, Yunan hükümeti tazminat karşılığı olarak Meriç'in sol sahilinde Karaağaç ile Bosnaköy ve civarını Türkiye'ye terk ederek, Doğu-Trakya hududu bu esasa göre tesbit edilmiştir.

Tevfik Bıyıklıoğlu'nun "Trakya'da Millî Mücadele" başlıklı eserinin kapsadığı başlıca olaylarla bunların âmilleri ve neticeleri, çok kısa bir özet halinde ve sadece eserin takdimi düşüncesiyle yukarıda belirtilmiştir. Bu özeti şahitliği ile sabittir ki meydana getirilmiş olan eser, çok değerlidir.

Konunun istinat ettiği ana fikir, Trakya'yı türklerin elinden koparmak isteyen kuvvetlerle bu kuvvetlere karşı koyan Türk'ün kuvveti arasında geçmiş olan mücadelelerin safhalarını belirtmek ve bu suretle, Trakya'nın Türk vatanındaki durumunu ve önemini göstermektir. Bu ana fikir, müellifi Trakya problemini son yüz yıl zarfında, yani 1828 den 1923 e kadar ilgili bulunduğu bütün meselelerle; incelemeğe ve işlemeğe sevk etmiştir. Bu sebeptendir ki "Trakya'da Millî Mücadele" başlığında geçen Trakya kelimesi ile kastedilmiş olunan mânada Doğu-Trakya ile beraber Batı-Trakya'da vardır; "Millî Mücadele" ile de ifade edilmek istenen mücadele de Mondros mütarekesini takip eden devirdeki mücadele ile birlikte bu olaya kadar da yapılmış olan mücadeledir. Bununla beraber;

yazarın çalışmalarını üzerinde teksif ettiği mücadele safhası Mondros mütarekesinden - Lozan konferansına kadar devam etmiş olan safhadır.

Bu safhayı incelemek için, Bıyıklıoğlu, resmî vesikalarla ve monografilerle yetinmemiş, Trakya'nın savunması maksadiyle Mondros mütarekesini takip eden günlerde, kurulmuş olan "Trakya-Paşaeli müdafaa-i Hukuk-u Osmaniyesi" ve daha sonra faaliyete geçen "Trakya Müdafaa-i Huhuk Cemiyeti" üyelerinden bir kısmının henüz neşredilmemiş bulunan hâtıratlarıyla, vesikalarını da toplamıştır. Bundan başka bu cemiyetlerde rol oynamış olup da bugün hayatta bulunanların konu ile ilgili türlü meseleler hakkında hâtıralarını tesbit etmek suretiyle vesika tesis etmiştir. Yalnız bu alandaki çalışmaları müellifin, eserine ilmî bir karakter vermek için ne kadar gayret sarfetmiş olduğu hususunda bir fikir verebilir ¹.

Bıyıklıoğlu, Trakya'da Millî mücadele'nin milletin bünyesinden doğan bir hareket olduğunu belirtmek hususuna bilhassa dikkat etmiş ve bu maksatla elindeki malzemedan faydalanarak, bu mücadelede rol oynamış kimselerin yaptıkları işleri ve başardıkları vazifeleri teferruatiyle tesbit etmeğe muvaffak olmuştur. Bıyıklıoğlu'na göre; Trakya'da Millî mücadele, Mondros mütarekesine kadar, defalarca istilâya uğramış olan bu vatan köşesinde, müstevlilerin Türk ruhunu ezememiş ve hattâ yıpratamamış olmalarının çok bâriz bir delilidir. Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ve Birinci Kolordunun Mondros mütarekesinden sonra, Yunan istilâsı karşısında gereği gibi bir mukavemet göstermemiş olmalarının başlıca sebepleri olarak Trakya'nın coğrafya durumundan başka, İstanbul'un entrikaları ve Birinci Kolordu komutanının zaafını ve liyakatsizliğini tesbit etmiştir.

Atatürk'ün, Trakya Millî mücadelesindeki tesirini de belirtmeğe önem vermiştir. Muhtelif başlıklar altında etüd edilmiş olan bu tesirin mahiyetini şu suretle hulâsa etmek mümkündür:

Atatürk Trakya mücadelesi için; hisse ve hayale değil realiteye uygun bir temel prensip kabul etmiştir. Bu prensip de, Doğu-Trak-

¹ Bıyıklıoğlu evvelce de işaret edildiği gibi bütün bu hâtıra, vesika ve belgelerin fotoğraflarını kitabına ek ikinci bir cilt halinde yayınlayacaktır. Müellif bundan sonra bu değerli malzemenin asıllarını Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsüne devretmeği kararlaştırmış bulunmaktadır.

ya için, Trakya türklerinin Anadolu ile el birliği yaparak mücadele etmelerinden ibarettir. Atatürk, İstanbul'dan Anadolu'ya geçmeden önce bu hususu Trakya'nın Millî teşkilât liderlerine telkin etmeğe çalışmış, Anadolu'ya geçtikten sonra da bu telkinine devam etmiştir. Söz konusu teşekküller ise, Lüleburgaz kongresinden sonra, Atatürk'ün başkanı bulunduğu, Anadolu ve Rumeli M. H. Cemiyeti Temsil Heyeti'nden müstakil olarak Trakya mücadelesini yönetmeğe karar vermişler ve Atatürk'le olan temaslarını gevşetmişlerdir. Yunan ordusunun Trakya'yı kolaylıkla istilâ etmesi, bu hareket tarzının hatalı olduğunu göstermiştir. Bu istilâdan sonra, Atatürk, Trakya mücadelesinin yönetimini de eline almış ve başarılı neticelere ulaştırmıştır.

Bıyıklıoğlu, Mudanya ve Lozan konferanslarında, Trakya, probleminin, politik ve diplomatik yönlerden başarı ile savunulmuş olduğuna kanidir. Kendisi bu konferanslarda askerî müşavir olarak bulunduğu için bu hususta görgüye müstenit şimdiye kadar bilinmeyen veya müphem görünen bir çok noktaları da aydınlatmaktadır. Bununla beraber, müellif, Türkiye'nin 1913 hududunun elde edilememiş ve Batı-Trakya hakkındaki tezimizin gereği kadar müdafaa edilememiş olmasını da üzüntü ile ifade etmekte ve buna da, bilhassa Mudanya mütarekesinin arifesinde İtilaf devletleri ile Ankara arasında teati edilen notalarda ve Mudanya mütarekesinin metninde bir kayıt konulmamış olmasını âmil görmektedir.

Tevfik Bıyıklıoğlu eseri hakkında vardığımız umumi kanaat şudur ki, bu eser, uzun süren bir çalışma ile meydana gelmiştir. Vukuf ve salâhiyetle yazılmıştır. İstiklâl savaşımızın karanlık bulunan problemini aydınlatmış ve bu problemin halli için harcanmış olan emekleri belirtmiştir. "Trakya'da millî Mücadele"nin başarı ile son bulan safhalarından olduğu gibi başarısızlıkla nihayetlenen bölümlerinden çıkarılacak dersleri açıklamıştır.

Bütün bu sebeplerle "Trakya'da Millî Mücadele" eseri; bu mücadelede savaşmış olanların hâtıralarını ebedileştiren bir mânevî anıt olarak kalacaktır. Söz konusu eserin, yukarıda, umumi olarak muhtevasını ve değerini belirttikten sonra, dikkatimizi çeken bazı hususları üzerinde düşüncelerimizi açıklamağa geçiyoruz:

Bibliyografyanın arşiv malzemesi ve vesika mecmuaları bölümünde ¹ arşiv dairelerinin ve vesika mecmualarının adları işaret

¹ S, VII.

edilmiş ise de, konu ile ilgili arşiv dosyalarının adları ve mecmuaların numaraları gösterilmemiştir. Kısaltma işaretleriyle kitabın metninde gösterilmiş bulunan malzemenin de Bibliyografya'da işaret edilmesi muvafık olurdu. Bundan başka, kitabın metninde geçtiği halde, Bibliyografya'da yer almamış bulunan bazı Türk vesikalarının da¹ arşiv malzemesi bölümünde gösterilmesi icap ederdi. Arşiv malzemesi konusunda şu cihetin açıklanması da doğru olur: Bilindiği gibi; "Trakya" dâvasında Türkiye savunma durumundadır. Trakya'nın mukadderatını değiştirmek için çalışmış olan İtilâf devletleriyle, Balkan devletlerinin bu konu hakkındaki niyetlerini ve faaliyetlerini aksettiren vesika neşriyatı mevcuttur. Bu neşriyatın da görülmüş olması ve Binliyografya'da yer alması gerekirdi.

Bibliyografyanın çeşitli kaynaklar ve araştırmalar bölümünde² gösterilmiş olan basılı eserlerin pek çoğu doğrudan doğruya konu ile alâkası bulunmayan umumi mahiyette, veya mahallî tarih janrı, eserlerdir. Bunların yerine veyahut bunlardan ayrı olarak "Trakya'da Millî Mücadele" konusu üzerine etraflı bilgi veren eserlere veya monografilere önem verilmesi daha isabetli olurdu. Kanaatimizce, bu çeşit eserler içinde, umumi karakter taşımasına rağmen "Trakya" problemi hakkında ihtiva ettiği kaynaklar ve notlar itibariyle ve aynı zamanda objektif görüşleri yönünden Harry N. Howard tarafından 1931 de neşredilmiş olan "The Partition of Turkey(1913-1923)" adlı eseri başta gelmek üzere zikretmek lâzım gelir. Batı-Trakya hakkında da İvan Altınoff'un Sofya'da 1931 de neşredilen La TH-RACE INTERALLIEE adlı kitabı önemlidir. Doğu ve Batı-Trakya hakkında Türk görüşünü ve çalışmalarını aksettiren neşriyata gelin-

¹ Observations Générales Présentées par la Délégation Ottomane à la Conférence de la Paix.

— Cevat Abbas; Bulgaristandaki memuriyeti hakkında defter. T. I, T. Enst. A.

— Esas İlleri; Garbi Trakya dosyası, T. I. T. Enst. A.

Harictye Nezareti (Bulgaristan) neşriyatı; Diplomatic Documents on the Entrance of Bulgaria Into The World war cilt 1-2 1913-1918.

— The Bulgarian Question and The Balkan States. Sofia, 1919.

— Carnegie Endowment for International Peace, The Treaties of Peace, 1918-1923.

— Hariciye Nezareti (Fransa) Neşriyatı; Documents Diplomatiques. Les affaires Balkaniques, 1912-1914.

² S. VIII,

ce; bu hususta işaret edilmiş olan Atatürk'ün büyük nutku yanında "Meclis içindeki söylev ve demeçleri"ine de yer vermek gerekirdi. Bundan başka, Galip Kemalî Bey'in; "Le Martyre d'un Peuple, Roma, 1919" ve "Assassina d'un Peuple. Roma, 1921" adlı kitaplar ile Trakya Cemiyeti'nin "Mémoire sur la Thrace İst. 1922 adlı kitabı ve bilhassa Ali Naci Karacan'ın "İsmet Paşa ve Lozan, İstanbul 1943" adlı kitabı konu ile yakından alâkaları dolayısıyla Bibliyografyada işaret edilmeli idi.

Kitabın önsözünde, plân hakkında aydınlatıcı bilgi verilmiş olmamakla beraber; fihristi teşkil eden büyük bölümlerden takip edilmiş olan plân anlaşılmaktadır. Kitabın adı "Trakya'da Millî Mücadele" olduğuna ve bunun da ilk anda İstiklâl savaşı ile ilgili bir meseleyi akla getirdiğine göre birinci bölümü teşkil eden "Mondros Mütarekesine kadar Trakya Meselesi" ¹ konuya bir giriş bölümü olarak tesbit edilebilirdi

İkinci ve üçüncü bölümlerin tertip şekli; zaten son derecede karışık bir mahiyet gösteren Trakya probleminin istihale safhalarının kavranmasını güçleştirmektedir. Filhakika, ikinci bölüm: "Mondros Mütarekesinden İstanbul'un resmen işgaline kadar Trakya işleri"ne tahsis edildiği halde, üçüncü bölüm de "Atatürk'ün Anadolu'ya geçişinden İstanbul'un resmen işgaline kadar Trakya işleri"ne tahsis edilmiştir.

Bu sebeple de konunun izahında kronolojik vahdet muhafaza edilememiş ve bazı meselelerin her iki bölümde de anlatılması zarureti hasıl olmuştur. "Trakya'da Millî Mücadele"nin fiilî safhasını, Yunan istilâsına karşı birinci kolordunun mukavemeti ve müdafaası teşkil ettiği halde bu konu için ayrı bir bölüm tahsis edilmesi gerekirdi. Halbuki bu yapılmamış ve söz konusu mücadele beşinci bölümde: "Birinci Kolordu ve Trakya'nın Yunan taarruzuna karşı hazırlanması" başlığı altında mütalâa edilmiştir. Hiç olmazsa bu bölüme bir kaç kelimenin ilâvesi ile Trakya'nın Yunan taarruzuna hazırlandıktan sonra bu taarruza karşı mukavemet ve mücadele ettiği de ifade edilmeli idi.

"Trakya'da Millî Mücadele" eserinde geçen bu mücadelenin ruhî ve fikrî kaynağını teşkil etmiş olan "Kuvve-i Milliye" ile "Müdafaa-i Hukuk" terimlerinin İstiklâl harbi tarihinde ifade ettikleri

¹ Bu meseleye başlangıç olarak 1828 tarihi alınmıştır.

mânanın açıklanmış olması beklenirdi. Her ne kadar kitabın 66 ıncı sahifesinde Balkan harbinden sonra, kurulmuş olan “Müdafaa-i Milliye Cemiyeti” ile Mondros mütarekesinin imzalanmasından sonra Anadolu ve Rumeli’de kurulmuş olan millî cemiyetlerin isimleri arasındaki benzerliğe işaret edilmiş ise de, söz konusu terimlerin mânası açıklanmamıştır. Şimdiye kadar, herhangi bir kitapta da, bu hususta bir açıklamaya rastlamadığımız için, Atatürk tarafından yapılmış olan tarifleri burada kaydetmeği uygun bulduk.

Atatürk kuvve-i milliyeyi şu suretle tarif etmiştir: “İstanbul’da hükümeti merkeziye vardı ve bütün kuvve oraya merbut idi. Hükümeti merkeziye düşmanların çenberi içinde idi; siyasî, askerî sıkı bir çenber vardı. İşte böyle bir çenber içinde vatani müdafaa edecek, milletin ve devletin istiklâlini muhafaza edecek kuvve-i umumiye millete emrediyorlardı. Bu tarzda yapılan emirlerle vesait millet ve devlet vazife-i asliyesini ifa edemiyordu ve edemedi. Bu vesait müdafanın birincisi olan ordu da ordu namını muhafaza ve bu namı izhar etmekle beraber bittabi vazife-i asliyesini ifadan mahrumdu. İşte bunun içindir ki vatani müdafaa ve muhafazadan ibaret olan vazife-i asliye, doğrudan doğruya milletin kendisine teveccüh etmiş bulunuyordu. Millet orduya, kendi içinden teslim ettiği efradını düşman tecavüzüne maruz kalan mıntakaların müdafaasına, düşman tasallutuna uğrayan kardeşlerinin hayatının müdafaasına memur etmeğe mecbur olmuştur. İşte buna kuvve-i milliyeye diyoruz. Ve bütün kâinat da böyle diyor.”¹

Atatürk, müdafaa-i hukukun tarifini de şöyle yapmıştır: “Milletin vahdetini vücuda getiren ve İstanbul’un içinde bulunduğu şartlara rağmen bu vahdeti dahilde ve hariçte göstermeğe müteveccih bir maksat için yapılan teşkilât ise yalnız kuvve-i milliyeye efradından, müsellâh efrattan ibaret değildi. Bilâkis bütün memlekete ve memleketin en ücra köşelerinde bile vücuda gelmiş doğrudan doğruya kanunî ve medenî bir teşkilâttir ki ona “Müdafaa-i Hukuk” teşkilâtı diyoruz.

Onda silâh mevzuu bahis değildir. Belki, medenî, içtimaî ve umumî nokta-i nazardan siyasî bir cemiyet demektir”.

¹ Mayıs 1920, de Atatürk’ün Büyük Millet Meclisinde söylemiş olduğu nutuklarından alınmıştır.

Heyeti merkeziyede merci bulamıyan ordu, bittabi bir taraftan himaye edilmek, idare edilmek sevk ve idare edilmek lüzumunu duyuyordu ve bu suretle müdafaa-i hukuk teşkilâtı kuvve-i müsellehayı içine almış oluyordu.”¹

Bu tariflerin açıkladığı hakikat şudur ki: İstanbul'daki hükümet vatan ve milleti muhafazadan ibaret olan esas vazifesini yerine getiremeyecek duruma gelince, Türk milleti bu vazifeyi yerine getirmek için, bünyesinden müdafaa-i hukuk teşkilâtını meydana getirmiş ve silâhli kuvvetlerin sevk ve idaresini bu teşkilâta devretmiştir. Anadolu'da olduğu gibi Rumeli'de de bu böyle olmuştur ve Millî mücadele her iki bölgede başlangıçta bu teşkilât tarafından idare edilmiştir.

Kuvve-i milliyenin meydana gelmesine ve müdafaa-i hukuk cemiyetlerin kurulmasına âmil olan fikrin kimin tarafından ortaya atıldığı, ilk müteşebbislerin kimler olduğu ve ilk defa hangi bölgede teşebbüse geçildiği hususunda öteden beri birtakım sorular sorulduğu malûmdur. Bilindiği gibi, bu fikir ve teşebbüsü bir şahsa ve bir bölgeye mal etmek için bazı neşriyat da yapılmıştır. Fakat bunların tarih hakikatile bir ilgisi yoktur. Çünkü birinci cihan harbinin sonunda Türk vatanının ve milletinin başına gelen felâket o kadar korkunç olmuştur ki, bu felâketin yalnız bir kişinin vicdanında silâhli mukavemet fikrini yaratmış ve bu şahsın tesiriyle yalnız bir vatan bölgesinin teşkilât kurmağa kalkışmış olmasını tasavvur ve kabul etmek mümkün değildir. Bu hususta da, hakikati tesbite yarayacak izahları, bir İstanbul gazetecisinin sorularına Atatürk'ün 10 Ekim 1919 da vermiş olduğu şu cevaplar da bulabiliriz:

Kuvve-i Milliyenin vücuda gelmesinin ilk sebebi, milletin maruz kalmış olduğu haksızlıktır. Kuvve-i milliye mütarekenin imzalanmasını müteakip, vatanın her tarafında ve hemen aynı zamanda başladı. Millî teşkilâtın erkânı, masuniyet ve istiklâli vatan için kalbleri çırpınan milletin umum güzide evlâtlarıdır. Müstakbel hudutlarımız bizce 30 Ekim 1918 tar hinde mütareke aktedildiği günde fiilen sahip olduğumuz hudutlardır.”²

Atatürk'ün bu fikirleri, Anadolu'da ve Rumeli'de millî mücadelenin temeli olmuştur. Bıyıklıoğlu da bunu dikkate alarak eserini

¹ Atatürk'ün Mayıs 1920 tarihli nutkundan.

² Mustafa Kemal (Atatürk) Nutuk, Vesikalar kısmı.

yazmıştır. Bununla beraber, “Trakya’da Millî Mücadele”yi vücuda getirmiş olan Trakya-Paşaeli Cemiyeti ile Birinci Kolordunun faaliyetleri hakkında yapılmış olan izahlarda okuyucuyu tereddüde sevkeden bilgilere ve kanaatlere rastlanmaktadır. “Silâhlı mukavemet” fikri bunlardan biridir.

Müellif, “İlk kuruluşta, Trakya’ya saldıracak dış düşmanlara karşı kurucuların silâhla mukavemet etmeği düşünmedikleri meydandadır. ”¹ demektedir. Gerçi, Trakya-Paşaeli Heyeti’nin programında ve beyannâmesinde bu hususta açık bir hüküm yoktur. Bu hususu teyit edici bir vesikada henüz ele geçmemiştir. Fakat cemiyetin kurulduğu tarih ve memleketin içinde bulunduğu şartlar gözönünde bulundurularak, kuruluş maksadı yakından tetkik edilirse silâhlı mukavemet fikrinin, mevcudiyetine, istidlâl yolu ile, hüküm olunabilir. Bilindiği gibi söz konusu cemiyet veya heyet, Mondros mütarekesinin imzalanmasından takriben bir hafta sonra kurulmuştur. Mütarekenin şartları ve yarattığı psikolojik atmosfer vatanın bütünü için yakın bir tehlikeyi hissettirmiştir. Vatan bölgelerinden Trakya bu tehlikeye ön plânda maruz kalacak coğrafya durumuna sahiptir. Bu sebeptendir ki cemiyetin kuruluş maksadını belirten programın birinci maddesi “Trakya’nın Osmanlı Padişahlığındaki rabita ve tamamiyet-i mülkiyesinin temini” suretinde ifade edilmiştir. Burada geçen Trakya kelimesi ile Doğu-Trakya’nın da kastedilmiş olduğuna, beyannâmenin “Son zamanlardan payitahın bekçisi olan yurdumuza göz dikildiğini görmekle elem ve ızdırap duymaktayız” ifadesi şüphe bırakmamaktadır. Doğu - Trakya’yı, hudutları içinde bulundurmak ve bu bölgenin Batı-Trakya ile vahdetini sağlamak hususunda cemiyetin yalnız neşriyat ve telkinat ile muvaffak olabileceğini tasavvur etmiş olmasına ihtimal vermek vehimden ibarettir. İcabında silâhla da bu maksat uğrunda çalışmanın düşünülmüş olmasını kabul etmek daha tabiidir. Maamafih, şurasını derhal işaret etmeği faydalı buluruz ki, bu düşünce nihayet istidlâlden ibarettir. Müellif bu meselede, şahsen temasta bulunduğu cemiyet üyelerinin fikirlerini belirtmiş olsa idi belki bu istidlâle de lüzum kalmazdı.

Eserde açıklanmağa ihtiyaç gösteren meselelerden bir diğeri Sadrâzam Damat Ferit Paşa’nın 13 Haziran 1919 da Trakya hakkın-

¹ Tenkit konusu eser, s. 130, 133.

da belirtmiş olduğu Osmanlı istekleridir. Müellif bu hususta eserinin 180 inci sahifesinde aynen şöyle demektedir: “Damat Ferit, Osmanlı hükümetinin barış isteklerini aşağıdaki şekilde tesbit etmişti:

Harpten evvelki Osmanlı toprak statukosunun muhafazası, Balkan harpleri neticesinde Bulgar ve Yunanlılara geçmiş olan Batı-Trakya'nın Osmanlı devletine geri verilmesi.”

Halbuki hakikat böyle değildir. Damat Ferit Paşa'nın, söz konusu edilen muhtırasında Trakya ile alâkalı hükümler hiçbir tereddüde yer vermiyecek kadar açıktır. Paşa, Trakya için, İstanbul'da, Bulgaristan ile 29 Eylül 1913 de aktedilmiş olan muahede ile tesbit edilmiş olan hududu istemiştir. Batı-Trakya için de, başlıca devletlerden birisinin himayesi altında bulunmak üzere, bir muhtariyet idaresinin kurulmasını talep etmiştir. Damat Ferit'in “Ege adalarının Yunanistan ve oniki adanın İtalya tarafından Osmanlı devletine bırakılması”nı istediği hususundaki bilgi de doğru değildir. Aksine olarak sadrâzam, Osmanlı devletinin bu yerlerdeki haklarından feragat etmeğe âmade olduğunu açıklamıştır. “Muhtıra, sahife 22,27”.

“Trakya'da Millî Mücadele” konusunun açıklanmaya ihtiyaç gösteren meselelerinden biri de bu mücadele ile kurulmuş olan millî teşkilâtın çalışma tarzıdır. Hiç şüphe yok ki bu teşkilâta yani Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi'ne ve zamanla bünyesinde meydana gelen tahavvüller neticesinde ortaya çıkan diğer cemiyetlere âmil olan his ve heyecan millîdir. Fakat bu cemiyetin, teşkilâtı ve çalışmaları fikrî esaslardan mahrum görünmektedir. Filhakika cemiyetin maksat ve gayesi, önceden de, belirtildiği gibi, Doğu-Trakya'nın Türk idaresinde bırakılmasını temin etmek ve Batı-Trakya'nın da Doğu Trakya ile birliğini sağlamaktır. Halbuki; Erzurum ve Sivas kongrelerinde ve daha sonra İstanbul Meclisi Mebusanınca kabul edilen Misak-ı millide Doğu Trakya'nın millî hudutlar içinde bulunması prensibi kabul edilmiştir. Atatürk, bu prensibe dayanarak, söz konusu cemiyete şu hareket tarzını telkin etmeğe çalışmıştır. “Cemiyetin program ve meslekî mütareke imzalandığı gün, hudutlarımız içinde kalmış olan Meriç'in beri tarafındaki Doğu-Trakya'yı Türk vatanından ayrılmaz bir parça olduğunu kabul ve o suretle müdafaa etmektir.”

“Doğu ve Batı Trakya'nın bir mülki birlik içinde ifade ve ilânı doğru değildir”.

“Batı-Trakya’daki kardeşlerimiz teşkilât kurup, evvelâ istiklâlleri veya muhtariyetleri için faaliyet sarfetmelidirler”

Trakya-Paşaeli Cemiyeti bu görüşü açık bir şekilde, kabul etmiştir; fakat kabul etmiş görünmek için kendi bünyesinde bir de: “Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” meydana getirmiştir. Bu iki teşkilât ile hem Doğu hem de Batı-Trakya için çalışmalarına devam etmiş ve hattâ bu hususta iki mühür bile kullanmıştır. Bu ikiye bölünmüş teşkilât tarafından iki amacın gerçekleştirilmesi için sarfedilmiş olan gayretler istenilen neticeyi temin etmekten çok uzak kalmıştır. Zaten Lüleburgaz kongresinden sonra (31 Mart 1920), Cemiyet Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden tamamen müstakil olarak çalışmağa da karar vermiştir. Bu kararın alınmasında, kitapta işaret edilmiş olan sebeplerden maada Atatürk’le Trakya-Paşaeli’ciler arasında Trakya konusu üzerinde beliren görüş farkının ilâve edilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Kitapta Trakya-Paşaeli Cemiyeti’nin sevk ve idare edilmesi mesuliyetini üzerine alan reisin de durumu gereği gibi açıklanmamıştır. Buhanlı anlarda milletin bünyesinden fıskıran bu gibi cemiyetlerin başında yalnız hamiyetli, yalnız vatansever kimselerin bulunması kâfi değildir. Büyük dâvaların halli için baş olanın aynı zamanda karakterli, irade sahibi ve kendisine her veçhile halk ve ordu tarafından itimad edilebilecek bir şahıs olması lâzımdır. Trakya-Paşaeli Cemiyeti riyasetinde böyle bir reis var mıdır? kitabın muhtelif yerlerinde, cemiyet reisinin Fransız himayesini temin etmek için çalıştığı ve koynunda “Trakya Cumhuriyeti” ibareli mühür taşıdığı işaret edilmiştir. Böyle bir reis ile “Trakya’da Millî Mücadele” hedefine veya hedeflerine ulaşabilir mi?

Bu münasebetle Cafer Tayyar Bey muammasına da temas etmek icap eder. Bıyıklıoğlu, nedense bu muammayı çözmekten çekinmiş ve hattâ ona daha da kesif bir manzara vermiştir. İlk şurası işaret edilmelidir ki Cafer Tayyar, vatansever, hamiyetli ve hattâ devrinin talep ettiği ihtilâl psikolojisine sahiptir. İstanbul’un işgali üzerine Trakya’da seferberlik ilân etmesi, Edirne büyük kongresinde Trakya’nın silâhlı mukavemeti için, asil ve ulvî fikirler serdetmesi, bu hususu teyit eden delillerdir. Fakat bu deliller onun mücadeledeki karanlık kalan hareket tarzını izah etmeğe yetmemektedir. Karanlık noktalar şunlardır:

1 — 20 Nisan 1920 tarihinde, Cafer Tayyar Bey, Edirne'den İstanbul'a gidiyor. Seyahat maksadı Trakya hakkında, müdavele-i efkâr etmek ve yardım temin etmektir. İstanbul'daki Fransız kumandanı bu seyahat için tavassutta bulunmuştur; ve Fransa hükümeti namına taahhüt ve kefalette bulunmuştur¹.

Cafer Tayyar Bey, Fransız kumandanının bu taahhüdüne ve kefaletine güvenerek İstanbul'a gitmiştir.

Cafer Tayyar Bey, İstanbul'a varır varmaz yani 21 Nisan'da sadrâzam ve harbiye nazırı Damat Ferit Paşa, Birinci Kolordu komutanlığına Cafer Tayyar Bey'in yerine Albay Muhiddin'i tâyin etmiş ve bu tâyini bildiren yazısında "Sabık kumandan Cafer Tayyar Bey emir ve ferman-ı hümayuna itaat ederek İstanbul'a gelmiştir"² ifadesini de kullanmıştır. Bu ifadenin doğru veya yalan olduğunun münakaşasını bir tarafa bırakalım. Fakat Cafer Tayyar Bey acaba Birinci Kolordu komutanlığından istifa mı etmiştir, yoksa azil mi edilmiştir. Bu cihet meçhuldür. Bu meselede meçhul olmayan tek cihet, Cafer Tayyar Beyin İstanbul'a gittiği günlerde, Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmak üzere idi. Damat Ferit Paşa da toplantıyı önlemek için Anadolu'da isyan üzerine isyan çıkartmakta idi. Damat Ferit, Trakya'nın, Büyük Millet Meclisi ile birlikte hareketini önlemek için Cafer Tayyar Bey için tuzak kurmuştur. Cafer Tayyar Bey'in farkında olarak veya olmayarak bu tuzağa düşmesi, millî mücadele tarihimizde daima hayret ve ibretle tetkik edilecek bir mesele olarak kalacaktır.

2 — Cafer Tayyar Bey, 2 Mayıs 1920 de Edirne'ye dönmüş bir gün sonra da "Heyeti Temsiliye" hitabıyla Ankara'ya bir rapor göndermiştir. Dikkate şayandır ki, bu tarihte Heyeti Temsiliye tarihe karışmış bulunuyordu. Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşu üzerinden on gün geçmiş olduğu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti de teşekkül ettiği halde, Cafer Tayyar Bey, hâlâ karşısında muhatap olarak "Heyeti Temsiliye'yi görmektedir. Söz konusu raporun birinci bendi, Trakya ile İstanbul'un münasebetleri ve Cafer Tayyar Bey'in bu husustaki şahsî davranışı hakkında çok mânalıdır: "Trakya'nın hususî durumuna ve ahâlisinin çoğunluğunun arzusuna göre şu aralık hükümeti mer-

¹ Cafer Tayyar beyin kendi ifadesi, s. 236.

² S, 237.

keziye ile anlaşmış bir durumda işleri idare etmekte kat'i bir zaruret vardır. Son hareketimin sebebi budur. Bu hususun sebepleriyle açıklanmasını sonraya bırakmağı uygun buluyorum" ¹ demektedir. Bu ifadeden anlaşılıyor ki, Trakya'daki millî mücadele taraftarları, dâvalarını kazanmak için, Damat Ferit Paşa hükümetinden medet umuyorlar. Cafer Tayyar da bu hükümetle anlaşmak için ya birinci kolordu komutanlığından istifa etmiş veyahut da azledilmeye rıza göstermiştir.

3 — Cafer Tayyar Bey, İstanbul'dakilerin ısrarlarına rağmen, Edirne'ye döndükten sonra artık kolordu kumandanı değildir. Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin başkanı da değildir. Öyle ise nedir? İşte burasını tesbit etmek çok güçtür. Edirne büyük kongresinde bu cihet dikkati çektiği için Cafer Tayyar kongre kararı ile "Millî Kumandan" tâyin edilmiştir. Bilindiği gibi kumandan millî vasfını taşısın veya taşımaması nefsinde kumanda etmek kudret ve salâhiyetini ve bundan doğan mesuliyeti toplayan kimsedir. Cafer Tayyar Bey "Millî Komutan" olarak böyle bir vaziyette midir? Bıyıköğlü, kitabında buna dair bir şey yazmıyor. Cafer Tayyar'ın kongreden sonraki faaliyetleri hakkında yazdıklarından çıkarılabilecek mâna ise şudur ki: "Millî Komutan" vasfı kendisine âdeta takma bir isim vazifesi görmüş ve kendisini "Trakya Millî mücadelesi" dışında te-sirsiz ve silik bir mevkide bulundurmıştır.

Cafer Tayyar Bey; belki de bu şekilde hareketle Atatürk'ü taklit etmek istemiştir. Fakat Atatürk, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" Başkanı bulunduğu için, Millet adına çalışmak için bir esasa sahiptir. Halbuki, Cafer Tayyar Paşa ne Kuvvâyı Milliye'nin ne Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ve ne de Kolordunun başına geçmemiş veya geçememiştir. "Trakya'da Millî Mücadele" eserinin ağırlık noktasını teşkil eden ve filî mücadele safhası olan birinci kolordunun, Yunan taarruzuna karşı mukavemeti hakkında da bir kaç noktayı tartzih etmek icap eder. Bıyıköğlü, yüksek askerî ihtisası ile ve esaslı kültürü ile bu konuyu da çok güzel işlemiştir. Fakat "Trakya Felâketi" diye vasıflandırdığı mağlubiyetin mesul-leri üzerine parmağını koymaktan çekinmiş ve bu hususta Atatürk'ün vermiş olduğu hükmü münakaşa etmek şöyle dursun, işaret dahi etmemiştir. Halbuki Trakya felâketinden hiç olmazsa bir ibret dersi çıkarmak için bunlar üzerinde durulması gerekirdi.

¹ S, 239.

Bilindiği gibi Trakya'nın askerî mücadele safhası ancak beş gün devam etmiş, ve birinci kolordunun zayıfatı 50 kadar er ile 3 subaydan ibaret bulunmuştur. Bundan başka, millî komutan Cafer Tayyar Bey de attan düşerek bayılmış ve Yunanlılara esir düşmüştür.

Trakya gibi, defalarca Türk ordusunun şahamet destanlarına sahne olmuş bir bölgede yer alan felâketin âmili yalnız, coğrafya şartlarından mı ibarettir? buna kolordunun içinde bulunduğu maddî durum şartları ilâve edilse dahi felâket aydınlatılmış olur mu?. Şüphesiz ki hayır! Trakya mücadelesinden çok önce, Maraş, Urfa, Gaziantep gibi bölgelerde, Türkün kazanmış olduğu örneksiz zaferler düşünülürse; Trakya felâketinin ağırlığını ve kesafetini bu gibi âmillerle hafifletmeğe imkân yoktur. Felâkette bu âmillerin tesiri büsbütün red ve inkâr olunmaz. Fakat bunların hepsinin fevkinde Trakya Millî Mücadelesini sevk ve idare etmiş olanların yeteri kadar, mücadele kudretini nefislerinde duymamış ve halka duyuramamış olmaları başta gelir. Atatürk, 16 Ağustos 1920 de Türkiye Büyük Millet Meclisinde şu sözleriyle de bu ciheti belirtmiştir: "Eğer Trakya'nın başına bu felâket gelmiş ise biliniz ki ve sizi temin ederim ki, zehirnâk olan İstanbul'un işgalâtına kapılmış olduğu içindir."

"Trakyalılar İstanbul ile çok münasebette bulundular. Çok politika yaptılar. Fransızlarla bir çok münasebetlerde bulundular. Ve zan ettiler ki Fransızlar, İstanbuldakiler kendilerini himaye eder, siyanet eder ve tahlis eder. Gerek İstanbuldakiler, gerek Fransızlar Trakya'yı ve Trakyalıları kolaylıkla Yunanlılara ezdirebilmek için icap eden tedabiri almakla meşgul idiler. Binaenaleyh bu felâket meydana gelmiş ise bunu görüp takdir etmeyenlerin eseri hatasıdır. Mahaza her ne olursa olsun Trakya'yı bugün Yunanlılar, İngilizler işgal edebilirler. Kim olursa olsun işgal edebilir. Madem ki bu milletin akıbeti bu mecliste takarrür edecektir ve bu meclisle Koca Anadolu'ya ve Büyük Millete istinad ediyor, binnetice İstanbul'u olduğu gibi Trakya'yı da yine burası kurtaracaktır.¹

Atatürk büyük nutkunun 307 inci sahifesinde de aynı konu üzerinde şöyle demektedir:

"Efendiler; Trakya'nın hususî ve müşkül vaziyet ve şerait içinde bulunduğuna şüphe yoktur. Fakat bu hususiyet ve müşkülât hiç-

¹ Atatürk, Söylev ve Demeçler, C, I, S. 99 .

bir vakit Trakya'da kolordunun icabat-ı askeriye ve vatanperverlik namusunu ifa etmesine mâni olamazdı. Eğer bu yapılamamış ise millet ve tarih nazarında bundan yegâne mesul Cafer Tayyar Paşa'dır" ¹

"Trakya'da Millî Mücadele" eserinde bu hüküm münakaşa edilmeli ve lâıyk olduğu yer verilmeli idi.

Atatürk'ün yukarıda işaret edilen nutkunda daha Ağustos 1920 de müjdelemiş olduğu gibi Türkiye Büyük Millet Meclisi, İstanbul'u olduğu gibi Trakya'yı da kurtardı.

Hiç şüphe yok ki bu kurtuluş olayında, kalbleri vatan aşkı ile çırpınan Trakya Türk çocuklarının da rolü vardır.

"Trakya'da Millî Mücadele" eserini bu kurtuluş yolunda yapılmış olan ve kurtuluşu gösteren safhaları ihtiva eden büyük ve değerli bir eser olarak kabul ettiğimizi tekrarlıyoruz.

Eserin müellifini tebrik etmeği vazife biliriz.

¹ Atatürk, Büyük Nutuk, S. 306